

Problemy nowoczesnej edukacji

Tom VIII

Pod redakcją
Edyty SADOWSKIEJ
Mateusza DAŚALA

Wyższa Szkoła Lingwistyczna w Częstochowie

PROBLEMY NOWOCZESNEJ EDUKACJI

The problems of modern education

Tom VIII

Rozwój – Potencjał – Deficyty

Development – potential – deficiency

Pod redakcją
Edyty SADOWSKIEJ
Mateusza DĄSALA

Częstochowa 2018

Recenzent
Urszula ORDON

Przygotowanie edytorskie
WYDAWNICTWO WSL w Częstochowie

© Copyright by Wyższa Szkoła Lingwistyczna w Częstochowie
Częstochowa 2018

ISBN 978-83-61425-52-6
ISSN 2084-2430

Wydawnictwo Wyższej Szkoły Lingwistycznej w Częstochowie
ul. Nadrzeczna 7, 42-200 Częstochowa
tel. +48 34 365 58 02; fax +48 34 365 48 59
www.wsl.edu.pl

Liudmyla STEPANOVA

Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова, Україна

Методи активізації творчої діяльності молодших школярів на уроках музики

Все більшої актуальності у наш час набувають питання особистісного становлення дитини, її творчої самореалізації, «формування у неї активно-пізнавального, творчого ставлення до реального світу, уміння успішно орієнтуватися у всьому розмаїтті предметів та явищ, озброєння способами діяльності, стратегіями мислення» (Біла, 2014, с. 4). Вирішення цих питань можливе за умови вивчення процесу творчості, проникнення у його сутність, визначення видів творчої діяльності, створення методик її активізації, засобів стимулювання творчих проявів тощо.

На становлення творчої особистості в період реформування освіти спрямовано державні документи України (Національна стратегія розвитку освіти в Україні до 2021, державні освітні програми). Зокрема в Концепції нової української школи зазначено: «Потужну державу і конкурентну економіку забезпечить згуртована спільнота творчих людей, відповідальних громадян, активних і підприємливих. Саме таких повинна готувати середня школа України» (Концепція нової української школи, с. 5).

Якщо навчання можна вважати основним засобом виховання (Й. Герbart), то розвиток особистості залежить від виховання так само, як і виховання від розвитку. Творча діяльність молодших школярів на уроці музики у нашому розумінні сприяє розвитку особистості і має бути підпорядкована розвитку музичних здібностей, в першу чергу – музичного слуху.

Незважаючи на ряд наукових досліджень з означеної проблеми (у галузі психології: Д. Богоявленська, Л. Виготський, В. Дружинін, Г. Костюк, О. Матюшкін, В. Моляко, В. Юркевич та ін.; у галузі педагогіки мистецтва: Е. Белкіна, О. Комаровська, Л. Масол, Г. Падалка, О. Рудницька Б. Юсов та ін.), необхідно зауважити, що творча діяльність, за виразом І. Білої, є одним з «найцікавіших, найбільш складних і найменш вивчених психічних явищ» (Біла, 2014, с. 6).

Метою статті є розглянути методи активізації творчої діяльності молодших школярів на уроках музики з позицій їх особистісного росту та розвитку музичних здібностей, зокрема, музичного слуху.

Відштовхуючись від загальноприйнятих у психології понять, зауважимо, що здібності – це «не причина успішності людини в діяльності, а наслідок розвитку задатків у діяльності. Включаючись у діяльність, суб'єкт мобілізує свої задатки, які переструктуровуються, сплавляються і утворюють якісно нове утворення – здібності» (Моляко, Музика, 2006, с. 37). Звідси діяльність – це не мета, а спосіб існування людини в суспільстві.

Ми поділяємо переконання О. Музики (стосовно того, що «знання, уміння й навички – це не мета, а скоріше, засоби, а в окремих випадках і побічні продукти діяльності»), який вбачає результат педагогічного впливу не в ранній спеціалізації здібностей, що спрямовувала б «на оволодіння знаннями, уміннями і навичками в якійсь одній галузі, а, навпаки, у зорієнтованості на розвиток різних здібностей у різних діяльностях на основі творчих мислительних дій та стратегій, які могли б бути перенесені на інші діяльності у відповідності з тенденціями розвитку суб'єкта і оточуючого світу» (Моляко, Музика, 2006, с. 39). Науковець наголошує, що розвивати здібності неможливо, не розвиваючи особистість, пов'язуючи таким чином, особистісний ріст з розвитком здібностей людини.

Як показує досвід практичної роботи, під розвитком творчості в музичній діяльності молодших школярів вчителі розуміють розвиток творчих умінь в слухацькій та виконавській діяльності, імпровізації, створенні мелодій на заданий текст тощо. Проте, не рідко зміна видів музичної діяльності використовується лише з метою підсилення динамічності уроку, утримання і активізації уваги для оволодіння учнями певними знаннями, зважаючи на те, що продукт дитячої творчості, як правило, не несе в собі справжньої художньої цінності.

Але на сьогодні загальноприйнятою у педагогіці є думка, що цінність дитячої творчості полягає не у результаті, а в процесі. І це стосується будь-якого виду діяльності, в тому числі й музики. Адже дитяча творчість потребує уваги та поваги педагога, оскільки є результатом потреби кожної дитини у вираженні свого внутрішнього світу.

Вікові особливості дітей молодшого шкільного віку характеризується збагаченням досвіду соціальної поведінки, розвитком «вищих почуттів – моральних, інтелектуальних, естетичних». (Гончаренко, 1997, с. 289). Разом з тим, гра продовжує свій всебічний вплив на розвиток психіки дитини – «від сенсомоторних функцій до мимовільної поведінки, розумових здібностей і цілісних особистісних особливостей» (Мелік-Пашаєв, 1981, 54–55). Саме завдяки цьому впливу формуються психологічні передумови для художньо-творчої діяльності дітей.

На думку Н. Лейтеса діти близькі до так званого «художнього» типу, що характеризується яскравістю сприйняття, образною пам'яттю, багатством уяви (Лейтес, 1984, с. 57). А. Мелік-Пашаєв з цього приводу відзначає особливу чутливість дітей до кольору, ритму, характеру звучання, інтонації слова (Мелік-Пашаєв, 1981, с. 59).

Загальновідомо, що в дітей молодшого шкільного віку переважає конкретний, наглядно-образний характер мислення, але мало розвинене естетичне відчуття. Зате велике значення в процесі розвитку навичок сприйняття музики має поєднання декількох аналізаторів: зорового, рухового. Що особливо цікаво і цінно, так це те, що у молодших школярів у наявності «синкретичний» характер музичної творчості.

Зважаючи на вищевикладене, вважаємо за доцільне застосування методу розвиваючого навчання, що спрямований на активізацію мислення учнів, передбачає порівняльний аналіз явищ, створення проблемних ситуацій, узагальнення типових закономірностей, що в межах музичного навчання сприяє активізації музичного мислення, слухових уявлень, створенню музичних образів, розвитку культури, естетичних поглядів, художнього смаку. До того ж, домінантою такого розвитку О.Алексеев вважає активізацію творчого начала (Алексеев, 1978, с. 43).

Визначальною для нас у виборі методів активізації творчої діяльності молодших школярів на уроках музики стала думка Б. Теплова про те, що активізація однієї здібності не виключає використання інших здібностей, більше того, в комплексі вони розвиваються успішніше, та його висновки щодо можливості розвитку всіх музичних задатків у продуктивній діяльності людини (Теплов, 1947, с. 259). Б. Теплов вважав, що в кожному виді музичної діяльності – сприйнятті, творчості, виконавстві – окрім основних музичних здібностей розвиваються музичне мислення, увага, пам'ять, емоції, творча уява тощо.

Грунтуючись на висновках Б. Теплова та результатах проведеного нами експериментального дослідження розвитку поліфонічного слуху молодших школярів можемо зазначити, що успіх розвитку музичного слуху великою мірою залежить від урахування закономірностей сприйняття багатоголосної музики.

Зокрема, науковець зазначав, що у величезній більшості людей відчуття музикальної висоти виникає тільки при сприйнятті звуковисотного руху. На його думку, висота окремого звуку більшістю людей сприймається на рівні тембрального слуху, тоді як звуковисотні лінії, окремі голоси з багатоголосого музичного руху розрізняються добре. Отже, нерозвинений гармонічний слух сприймає гармонічний супровід у гомофонній музиці лише темброво (Теплов, 1947, с. 222).

Те, що звуковисотний рух для молодших школярів існує тільки в одному голосі, а супровід, який би безглуздий у звуковисотному відношенні він

не був, не має ніякого відношення у їхньому сприйманні до музикальної логіки підтверджує низка проведених нами експериментів на прикладі українських пісень: «Ой, минула вже зима», «Як діждемо літа» (народних), пісні А. Павлюка на вірші Л. Костенко «Вербові сережки» (Степанова, 2009, с. 17–21). За умови вивчення пісні без супроводу і міцного засвоєння мелодії з голосу вчителя, відповідність чи не відповідність гармонічного супроводу до неї не має для дітей, учнів 1–2 класів, істотного значення.

Отже, розвиток творчих умінь в слухацькій та виконавській діяльності, що передбачає створення мелодій на заданий текст, імпровізацій, про що зазначалося вище, неможливий без сформованих навичок, знань та умінь слухового аналізу, тобто, без розвиненого музичного слуху, зокрема звуковисотного, гармонічного, внутрішнього, поліфонічного. Вирішальною для розвитку гармонічного слуху є робота над поліфонічною музикою, вважає Б. Теплов, а аналіз починається з того моменту коли з'являється можливість розрізнити і уявляти собі в багатоголосному потоці відомі (або вивчені задалегідь) мелодії, що рухаються одночасно (Теплов, 1947, с. 222).

Зважаючи на це, видається логічним звернутися до народно-пісенної творчості з традиціями багатоголосного співу для вибору методів активізації творчої діяльності молодших школярів на уроках музики. Особливо хотілося б звернути увагу на такі форми дитячої творчості, як: ігри пізнавально-розвиваючої спрямованості; створення підголосків до основного голосу пісні та створення орнаменту до кожного виду поліфонії.

Спостереження, опитування, бесіди з молодшими школярами показали, що вони в переважній більшості (87,5%) люблять урок музики. Також, вони загалом з хорошим настроєм йдуть на урок (86,5%), адже майже всі учні люблять співати. Водночас, діти з ентузіазмом беруться до малювання за завданням вчителя. Діти взагалі люблять малювати і пишаються своїми роботами, про що свідчать виставки в кабінетах початкових класів та шкільній галереї. В пеналі кожного учня обов'язково є набори олівців та фломастерів, як мінімум, шести відтінків.

Цим ми і скористалися у виборі видів та методів творчої діяльності молодших школярів, обравши для її активізації засоби двох видів мистецтв (музичного і образотворчого) та методи: слухової диференціації голосів, художнього порівняння, образних аналогій; методів інтеграції мистецтв, зокрема, графічного зображення мелодії (прийом «кольорового сполучення голосів»), переведення художньо-образного змісту музичного твору на мову іншого виду мистецтва – декоративно-ужиткового.

Ураховували ми і значення гри, яка ще продовжує впливати на розвиток психіки молодших школярів, і застосовували ігри для активізації їх творчої діяльності. Зокрема, використання гри «Питання та відповіді» активізує відчуття тоніки і, водночас, формує навички створення імпровізацій на заданий текст. Після кожної дитячої відповіді педагогу необхідно

повторити всю мелодію (тобто, і “питання”, і “відповідь”), звертаючи увагу дітей на те, що перша фраза звучить логічно, коли закінчується не тонікою (“питання”), а друга, природно, вимагає стверджувальної інтонації і завершується тонікою. Пошук варіанта відповіді-імпровізації на запитання розвиває креативність мислення, логіку (ці дві музичні фрази мають бути логічно пов’язані).

Перші імпровізації підголосків до основного наспіву, як варіанти закінчення мелодії, мають підкріплюватися графічними зображеннями. Після показу підголоска рухом кисті руки вгору, або вниз, напрямок руху мелодії переводиться в малюнок на папері. За методом образних аналогій проводиться ознайомлення дітей з творами декоративно-ужиткового мистецтва, а саме художніми розписами. Особлива увага при цьому приділяється інформації про зображення дерева життя та символіку в творах народного мистецтва. Діти, використовуючи набуті знання, вчать створювати свої композиції з елементами розпису, що допомагає їм усвідомити багатоголовний виклад музичного матеріалу.

Початковий досвід слухового сприйняття різних видів поліфонії (контрастної, імітаційної, підголоскової) в українських піснях, інструментальних творах, навички тембрально-динамічної диференціації дозволяють дітям проводити художньо-образний і слуховий аналіз поліфонічних творів. У процесі їх виконання учні усвідомлюють власні виконавські дії та намагаються здійснювати постійний слуховий контроль власного виконання. Створення орнаментів є результатом самостійних слухових вражень від музичного твору з певним видом поліфонічного викладу.

В якості музичного-пісенного матеріалу, що використовувався як основний наспів, ми орієнтувались на такі народні пісні як: “А вже красне сонечко припекло”, “Галя по садочку ходила”, “Їхав, їхав козак містом”, “Ой сивая та і зозуленька”, “Щебетала пташечка”, в яких підголоски можуть бути створені як внизу, так і вгорі основного голосу.

Отже, у пошуку і застосуванні методів активізації творчої діяльності молодших школярів на уроках музики доцільно орієнтуватися на розвиток музичних здібностей, зокрема, музичного слуху учнів, та необхідність їх особистісного росту. Дитяча творчість потребує уваги та поваги педагога вже тому, що є результатом потреби кожної дитини у вираженні свого внутрішнього світу, а також в межах музичного навчання сприяє активізації музичного мислення, розвитку культури, художнього смаку.

Бібліографія

Алексеев А.: *Методика обучения игре на фортепиано*. Москва 1978.

Біла І.М.: *Психологія дитячої творчості*. [Електронний ресурс]: <http://lib.iitta.gov.ua/>.

- Гончаренко С.У.: *Український педагогічний словник*. Київ 1997.
Здібності, творчість, обдарованість: теорія, методика, результати досліджень.
За ред. В.О. Моляко, О.Л. Музики. Житомир 2006.
- Лейтес Н.С.: *Способности и одаренность в детские годы*. Москва 1984.
- Мелик-Пашаев А.А.: *Педагогика искусства и творческие способности*. Москва 1981.
- Нова українська школа. Концептуальні засади реформування середньої школи*.
МОН 2016. [Електронний ресурс]: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/media/reforms/ukrainska-shkola-compressed.pdf>
- Степанова Л.П.: *Розвиток поліфонічного слуху в молодших школярів засобами українського фольклору*. «Мистецтво та освіта» 2009, № 2.
- Теплов Б. *Психология музыкальных способностей в 3-х томах*. Москва – Ленинград 1947, том 1.

Summary

METHODS OF ACTIVATING THE CREATIVE ACTIVITY OF JUNIOR PUPILS AT MUSIC LESSONS

In the article methods of activating the creative activity of junior pupils in music lessons from the standpoint of their personal growth and development of musical abilities, in particular, ear for music are considered. The special sensitivity of junior pupils to color, character of the sound is the basis for choosing the types, forms and methods of creative activity based on the integration of arts. Children's creativity is the result of child's need in the expression of their inner world. The task of the teacher is to direct it to the development of imagination, thinking, artistic taste.

Keywords: methods, creativity, ear for music, development, development of musical abilities, junior pupils.